

TIBET BUDDIZMINI O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**Mazamov Muhridin**

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi 2 kurs magistiri

Annotatsiya: Tibet so'zi G'arb tillarida Tebet, Thebet, Thebet, Tybot, Thibocht kabi ishlatiladi. Bu foydalanish XIII asrga borib taqaladi. Bu so'z Yaqin Sharq bo'ylab yevropalik sayohatchilarning asarlarida Tebet va Tibot sifatida ishlatiladi. Mo'g'ul tilida Ttsbtst, Tibit, Tibbit, Tibbet, Tibat deb yuritiladi; Fors tilida Tubbat deb yozilgan. Birinchi Buddizmni qabul qilgan tibetliklar - kianglar edilar. Bu IV asrning oxirlarida, ular shimoliy Xitoyni boshqarayotgan paytlarga to'g'ri kelgan va Tibetga ta'sir ko'rsatmagan. Tibetga Buddizm (mahayan an'analari) birinchi bo'lib VII asrning birinchi yarmida Xotandan (Tarim daryosining janubiy qirg'oqlari, Turkistonning sharqi) kirib kelgan. Bu voqea Sontsgen Gamponing (627—649) hukmdorlik davrida bo'lib o'tgan. U nepallik va xitoylik malikalarga uylanadi. Ikki malika ham o'zlari bilan Buddaning rasmini va astrologik, tibbiy matnlarni olib keladilar. Qirol bu buddaviy matnlarni sanskrit tilidan tarjima qildiradi.

Kalit so'zlar: Tibet, lama, maktab, ruhoni, Seylon, jannat, samsara, reinkarnatsiya, ruh, qirol, Sanskrit, mitraizm, bon, din, elat.

Tibet asrlar davomida g'arbliklarning e'tiborini tortib kelgan. Uning tanho o'ziga xos tabiati va maftunkor yopiq mamlakat bo'lishi hali ham sayyohlarning e'tiborini tortadi¹. Nepal, Hindiston va Xitoy bilan chegaralangan mamlakatning uch tomoni tog'lar bilan o'ralgan. Mamlakat shimoldan Kuen Lun (Kunlun) va Tang La tog' tizmalari; G'arbdan Kashmirgacha cho'zilgan Qorakorom va Ladak tog' massasi; U janubdan Himoloyning 1500 milya maydoni bilan o'ralgan. Faqat Sharqiy mintaqada tog'lar orasida ekskursiyalar mavjud. Tibet shimoli dengizdan 4600 m uzoqlikda joylashgan. poytaxti Lxasa 3800 m. balandlikda. Mamlakatning iqlimi quruq, yozi qisqa, tunlari doimo sovuq. Kecha va kunduz o'rtasida katta harorat farqlari mavjud. Misol uchun, harorat tushda 39 darajadan kechasi -19 darajagacha tushishi mumkin. Tibetning qishi sovuqroq. Tibet yerlari Osiyoning beshta katta daryosi o'z manbasini oladi². Shu bilan birga, Tibet daryolarining 90% Tibet chegaralaridan tashqarida dengizga quyiladi. Machu (Sariq daryo), Tsangpo, Trichu (Yangtzi) va Senge Xabab (Hind) daryolari qum va loyga boy bo'lgan dunyodagi beshta eng boy daryolar qatoriga kiradi. Bu daryolar orqali sug'oriladigan maydon sharqdagi Machu havzasidan g'arbdagi Senge Xababgacha bo'lgan dunyo aholisining 47% ni oziqlantiradi. 1949 yilda Tibetning o'rmon maydoni 221,8 ming kvadrat kilometrni tashkil etdi; ammo, 1985 yilda bu maydon 134,00 kvadrat kilometrka kamaydi. Tibetning g'arbiy rayonlarida oltin konlari va kumush, mis, ko'mir, temir, qo'rg'oshin va oltingugurt konlari borligi, ular mineral tuzilishi jihatidan yetarlicha o'rganilmaganligi qayd etilgan. Ular Tibetni odatda uchta mintaqaga, ya'ni Shimoliy Tibet, Sharqiy Tibet va Janubiy Tibetga ajratadilar. Shimoliy Tibet katta tekisliklar bilan qoplangan. Bu hududda ko'llar, sho'r suvlar, issiq buloqlar mavjud. Sharqiy Tibetda g'arbdan sharqqa oqib o'tadigan katta oqimlar, boy minerallar, unumdor qishloq xo'jaligi hududlari va o'rmonlar mavjud. Janubiy Tibet yoki Sabzavotlar Tibetning markaziy qismlarida etishtiriladi. Mintaqaning eng muhim xususiyati—monastirlarning mavjudligi. Savdo yo'llari ham shu hududdan o'tadi.

¹ Kozlov Pyotr Kuzmich, Tibet i Dalay Lama, 15 – aya Gosudarstvennaya Tipografiya, Peterburg 1920, s. 3

² Dalay Lama, Tibet, Pravda Osnovannaya Na Faktah, Izdaniye Departamenta Informatsii I Mezhdunarodnykh Otnosheniy Tsentralnoy Tibetskoy dministratsii Yego Svyateyshestva Dalay-Lami, Moskva 1994, s. 46.

Xitoydagi Tibet aholisining 45 foizi (6 millionga yaqin) istiqomat qiluvchi Tibet avtonom okrugida Xan, Hui, Menba, Luoba, Naxi, Nu va Dulong kabi 10 dan ortiq etnik guruhlar asrlar davomida yashab kelmoqda. Tibetning diniy tuzilishi geografik tuzilishi kabi yopiq va murakkabdir. Tibetning qadimgi dinlari haqida ko'p manbalar mavjud emas. Barcha ma'lumotlar afsonalarga asoslangan. Shunga qaramay, Bon dini Tibetning mahalliy dini sifatida tanilgan. Bugungi kunda Bon dini dunyodagi eng qadimgi din sifatida qabul qilingan. Bon so'zi tibet tilida: a. Yashirin, sirli so'zlarni takrorlash, b. O'lim ta'limoti (ta'limot) ikki ma'noga ega. Bon dini paydo bo'lishi haqida mutlaqo boshqacha ma'lumotlar mavjud³. Masalan, Kvairning fikricha, Bon dini buddizmning bir turi; Tuchiga ko'ra, Bonda shivaizm misollari mavjud; Gaffmann va Buraevning fikricha, Bon shamanizm; Gumelov va Kuznetsovg ko'ra bu Bon Mitraizm 21; Shtaynga ko'ra, Bon - moniyizm; David va Neelga ko'ra, bu Bon Taoizm degan fikrni ilgari suradi. Bu din haqida juda ko'p turli xil ta'riflar mavjudligi Bon dinini yanada murakkablashtirdi. Shuning uchun, Bon dini deyilganda, o'tmishdagi Tibetning barcha dinlari yodga tushadi. Bugungi kunda Bon Dini izlarini Sikkim, Butan va Sharqiy Tibetda ko'rishimiz mumkin⁴. Yuqorida aytib o'tganimizdek, Hoffmannning fikriga ko'ra, Bon dini shamanizmdir. Ya'ni, bu animistik va tabiiy kuchlarning fetishistik maftunligiga asoslangan o'ziga xos vulgar shamanizmdir. Bon dinining xudolari - "Ko'k" va "Yer". Ulardan tashqari "Ruhlar olami" ham bor⁵. Tibetliklar jinlarga, ruhlarga, jodugarlarga ishonishga katta e'tibor berishadi. Buddizm Tibet yerlarini bosib olgan qariyb ming yillik davrda Bon e'tiqodlari bilan kurashdi. Biroq, bu urush hali ham davom etmoqda. Bu davrda bu ikki din bir-birining xususiyatlari bilan sintez hosil qilgan. Bon dinining asoslarida monastir tushunchasi yo'q. Ammo butun Tibetda Bon monastirlari mavjud. Ularning ibodatxonalaridagi shakllar va tasvirlar Buddist monastirlarinikiga o'xshaydi. Ularning ibodatxonasidagi markaziy figura buddistlar yetakchisi Padma Sambxavaga tegishli. Bon a'zolari, shuningdek, Tibet buddizmining muqaddas kitoblariga o'xshash muqaddas kitoblar to'plamini yaratdilar. Bu ularning institutsionallashgan buddizm ta'sirida bo'lganligini ko'rsatadi. Tibetda VIII-IX asrlarda buddistlar sulolalari va Bon dinini qo'llab-quvvatlagan oilalar o'rtasida kurashlar bo'lgan. Ushbu kurash natijasida Bon dini rivojlangan buddizmga mos kelishi uchun muqaddas matnlarni ishlab chiqish orqali tizimli din shaklini oldi. VIII asr oxirida qirol Hrisong Detsenning tazyiqlari natijasida buddizmni o'zlashtirish umidini yo'qotdi, lekin u hech qachon o'z mavjudligini yo'qotmadi. Bon dini hali ham yashaydi. Buddizm Tibetga Hindistondan va V-VII ga yaqin kelgan. asrlarda paydo bo'la boshlagan⁶. Rus tarixchisi Bogoslovskiyning fikricha, Tibet xalqining buddizmni qabul qilishiga sabab bu dinda kasta tizimi mavjud emas. Tibetga buddizmning kirib kelishi haqida ham turli fikrlar mavjud. Ba'zi tarixchilarning fikricha, buddistlar qirol Latotorini o'z diniga aylantirmoqchi bo'lgan, ammo xalq va shamanlar bunga qarshi bo'lgan⁷. Biroq, qirol Songtsen Gampo (618–650) Tibetga buddizmni olib kelgani qabul qilinadi⁸. Tibetda buddizmning tarqalishi qirolning ikki buddist malika, ya'ni Nepal (Bxrikuti) va Zinli (Konjo) bilan turmush qurishi bilan boshlangan. Ikki buddist malika o'zlari bilan Budda haykali va boshqa diniy narsalarni sep sifatida olib kelishdi. Qirol bu haykalni bugun Lxasa shahridagi ma'badga o'rnatdi. Keyinchalik qirolning o'zi buddizmni qabul qildi. Ammo bu dini Tibetda yoyish uchun ko'p kuch va vaqt kerak bo'ldi. Buddizm davlat dini

³ Kuznetsov B. I. Bon i Mazdaizm, Evraziya, Spb 2001, s. 34.

⁴ Istoriya Tibeta i Huhuno – Pa, Spb 1831, T I, s. 23.

⁵ Kuznetsov B. I. Drevniy Iran i Tibet (Istoriya Religii Bon), Evraziya, Spb 1998, s. 6.

⁶ Cengiz Erengil, Budizm, Insan Yayinlari, Istanbul 2004, s. 86–87.

⁷ Bogoslovskiy Vasiliy Alekseevich, Ocherk Istorii Tibetskogo Naroda, Moskva 1962, s. 23.

⁸ Gumilev Lev Nikolaevich, Legenda i Deystvitelnost v Drevney Istorii Tibeta, Vestnik Istorii Mirovoy Kulturi, Moskva 1960, s. 107.

sifatida faqat VIII. asr qabul qilingan. VIII asrning ikkinchi yarmida Tibetga O'rta Osiyodan ko'p sonli buddist rohiblar keldi. Ularning kelishi arablardan qo'rqishlari uchundir. Ammo bu ruhoniylarning kelishi ham buddizmning tarqalishiga yordam bermadi. Buddizm hali mustahkam o'rnatilmagan edi. Buddizmning rivojlanishi faqat bir asrdan keyin amalga oshirildi. Qirol Trisong Detsen (754-797) 755 yilda taxtga o'tirdi. Xitoylik onadan tug'ilgan Detsen, undan kuchli diniy tarbiya olgan bo'lsa-da, eski din a'zolaridan qo'rqib, buddizm e'tiqodini oshkor eta olmadi. Ammo Tibetda buddizmning tarqalishi eski din manfaatlarini himoya qilgan bosh vazir kutilmaganda qo'lga olinib, tiriklayin ko'milganidan keyin boshlangan. Tibetdagi lamalar qirolni qoniqtirmagani uchun, davlat to'ntarishi muvaffaqiyatli bo'lganida birinchi bo'lib Hindistondan Santaraksitani taklif qiladi. Bu davrning eng muhim xususiyatlaridan biri Tantra ustasi Patma Sambhavaning Tibetga taklif qilinishidir. Uning qo'li ostida buyuk monastir tashkil etilgan. Patma Sambhava buddizmning Mahayana shaklini Hindistondan Tibet buddizmini shakllantirish uchun olib keldi. Patma buddizm sirlarini o'rgatgan. Tibet tarixiga ko'ra, uning shogirdlari quyosh nurida yurish, qushdek uchish, o'lik jasadlarini oltinga aylantirish kabi mo'jizalar qilishni o'rgangan⁹. Buddizmni qo'llab-quvvatlagan Trisong Bon dinidan xalos bo'lish uchun hamma narsani qildi. Bu davrda ko'plab Bon a'zolari o'ldirildi. Bon diniy matnlarini yo'qotishdan qo'rqib, ko'p odamlar bu matnlarni yashirincha yozib olishdi va ularni saqlab qolishdi. Bon a'zolari va buddistlar yig'ilib, bahslashishdi va Bon a'zolari mag'lub bo'lishdi. Ushbu muhokamadan so'ng Bon dini rasman taqiqlangan. Sempo bu dinning barcha ruhoniylarini taklif qildi va ularga dedi: "Yoki buddizmni qabul qiling yoki mamlakatni tark eting". Qurbonlik sifatida hayvonlarni so'yish ham man etilgan. Monastirlarning aksariyati vayron qilingan, ba'zilari esa Buddist monastirlari sifatida qurilgan. Ammo eski dinga qarshi kurashish hech qachon oson bo'lmagan. Aksariyat odamlar hali ham bu dinning a'zolaridir. Buddizm Tibetda Trisong Detsen davrida asos solingan va undan keyin ham bir muncha vaqt gullab-yashnagan. Ammo keyin Tibetda buddizm a'zolari o'rtasida urush boshlandi. Tibetda buddizm butunlay birlashgan emas. Hindiston, Xitoy va Kashmirdan kelgan buddist rohiblar turli maktablarga mansub edilar. 50 yoshga ham kirmagan Trisong 797 yilda o'z xohishiga ko'ra taxtdan voz kechgan va uning o'rniga o'g'li Munro Sepo o'tirgan. Ammo oradan ikki yil o'tib onasi uni zaharlab o'ldirdi. Shoh vafotidan keyin taxtga uning ukasi Sodnaleg o'tirdi. Uning davrida Tibetda buddizm juda ta'sirli edi. Lxasa shahrida rohiblar yashaydigan monastirlar qurilgan va hind tillaridan tarjimalar qilingan, ayniqsa sankrit matnlari. Tibet buddizmining muqaddas adabiyoti shakllana boshladi. Buddizm dinini qabul qilganlar soliqqa tortilmagan, bo'lsa ham, juda oz miqdorda olingan. Buddizm o'zining oltin davrini Trisong Detsenning nabirasi va ikkinchi vorisi Ralpachen (816–836) davrida boshdan kechirdi. Ralpachen har bir rohibning g'amxo'rligini yettita oilaga topshirdi. Garchi bu chora ruhoniylar tabaqasi uchun juda katta yordam bo'lsa-da, tez orada moliyaviy yuk ostida tor-mor etilgan ko'chmanchilar butparast ruhoniylarning fitnasi bilan qo'zg'olon ko'tardilar; Ular qirol Ralpachenni o'ldirishdi va uning o'rniga butparastlarning sevimlisi Lang Darmani qo'yishdi. Uning davri tarixga antibuddizm nomi bilan kirdi. Bu davrda Tibetda buddizm taqiqlangan va rohiblarga turmush qurish, fuqarolik hayotiga kirish yoki Bon dinini qabul qilish ixtiyori berilgan. Ularni qabul qilmagan ruhoniylar o'ldirildi. Ko'pgina rohiblar ham Tibetni tark etishgan yoki uylarida yashirincha diniy burchlarini bajarishgan. Lang Darma ham buddist rohib tomonidan o'ldirilgan va Tibet fuqarolar urushi davriga kirdi. Mamlakat mustaqil davlat arboblari boshliqlari qo'l ostidagi markaziy hokimiyat bo'shlig'i tufayli zaiflashdi. Xitoy, Hindiston, Nepal va O'rta Osiyodagi hududlar yo'qoldi, Tibet esa o'zining tog' tizmasiga tushirildi. Tibetda 150 yillik (838–1000) qorong'u davrdan so'ng, XI asr boshlarida Tibet diniy

⁹ Kozetov Aleksey Nikolaevich, Budizm – Lamaizm, Znaniye, Moskva 1976, s. 312.

tarixining yorqin davri boshlandi. Bu davrda Tibetda tarjimon maktabi tashkil topdi; Maktab asrlar davomida buddist asarlarini jamlagan. Shuningdek, VIII asrda bo'lgani kabi, tibet rohiblari oliy ma'lumot olish uchun Hindiston va Nepaldagi monastirlarga taklif qilgan. Bu vaqt ichida Atisa Tibetga keldi va uning tufayli chalkash buddist e'tiqodi xurofotlardan tozalandi. Atisa - Tibet buddizmidagi birinchi islohotchi. XI asrdan beri Tibetda monastirlar dunyoning boshqa joylaridan ko'ra ko'proq tashkil etildi va mamlakat butunlay monastir jamiyatiga aylandi. Shunday qilib, lamalar diniy kuch bilan bir qatorda iqtisodiy kuchga ham erishdilar. Endi mamlakat tarixi deyarli ruhoniylar tomonidan yozilgan. Tibet buddizmi Rossiya hududiga Mo'g'ulistondan kirib kelgan. Buryatlar, tuvinlar va qalmiqlar buddizmning Gelug maktabini qabul qildilar. Bu xalqlar turli vaqtlarda Tibet buddizmini qabul qilgan bo'lsalar ham, ular bir-biridan unchalik farq qilmaydi. Chunki ruhoniylarning hammasi bir xil maktablarda tahsil olishgan. Bugungi kunda Tuva Respublikasida yashovchi turklarning 60 foizi, ya'ni 180 mingga yaqini Tibet buddizmiga mansub. Tibet buddizmida ikkinchi tarqalish jarayoni bir asrdan keyin Sharqiy Tibet va ayniqsa G'arbiy Tibetdagi Guge qirolligidan boshlangan. Ayni paytda Tibet buddizmining turli maktablari tashkil etila boshlandi. Tibet buddizmining maktablari quyidagilardan iborat: 1. Nyingma - pa 2. Kadam - pa 3. Sakya – va uning uch tarmog'i : a) Sakya b) Ngorpa c) Zarpa. 4. Kagy – pa Kagy va ning to'rtta asosiy tarmog'i: a) Karma - Kagy b) Zalpa - Kagy c) Barom - Kagy d) Fagtru - Kagy. Sakkizta quyi shoxchalar: a) Drikung - Kagy b) Taulung - Kagy c) Thporu - Kagy d) Drukpa - Kagy e) Martsang - Kagy f) Yerpa - Kagy g) Yazang - Kagy h) Shengseb - Kagy'dr. 5. Kichik maktablar: a) Bodlug b) Bodong c) Jonang d) Shife e) Ztsd. 6. Gelug-pa 50 Nihoyat, Gelug-pa maktabi paydo bo'ldi. XIV Gelug-pa, Tsong-kapa (1357–1419). U asr islohoti bilan tashkil etilgan. Maktabning kuchi vaqt o'tishi bilan Tibet chegarasidan ham oshib ketdi. Gelug-pa - Tsong-kapa tomonidan berilgan ism, "fazilat izlovchilar" degan ma'noni anglatadi. Gelug-pa Tibetdagi eng katta maktab bo'lib, unga Dalay Lama va Panzen Lama ham kiradi. Tsnder Tsong-kapa o'z islohotlarining eng muhim mavzusi sifatida monastir intizomi va o'rganishga e'tibor qaratdi. Rohiblar soni boshqa maktablarga qaraganda ko'proq. Maktab boy adabiyotga ega. Hind tilidagi ko'plab matnlar tibet tiliga tarjima qilingan va rohiblar tomonidan sharh qilingan 300 ga yaqin jildan iborat ulkan kitoblar to'plami paydo bo'lgan. Ushbu bitiklar turkumi o'zining oxirgi shaklini taxminan 1300 yilda oldi. Tibet rohiblarining lamalar deb nomlangan tashkiloti alohida muvaffaqiyatga erishdi. Bu yerdagi rohiblar boshqa buddist mamlakatlardagi hamkasblaridan farq qiladi¹⁰. Ular nafaqat diniy ishlar, balki siyosat bilan ham shug'ullanadilar va dunyoviy hokimiyat sifatida muhim davlat lavozimlarini egallaydilar. Xalqning yettidan bir qismi ruhoniylarga tegishli. 3000 ta monastir bilan mamlakatning iqtisodiy hayotida ruhoniylar hukmronlik qiladi. Shu sababdan Tibet "Ruhoniylar jamiyati" deb ham ataladi. Dastlab, ruhoniylarning turmush qurishi taqiqlanmagan, shuning uchun ma'muriy ruhoniylar tabaqa vujudga kelgan. Ammo Tosng-kapaning sa'y-harakatlari bilan ularga spirtli ichimliklar ichish, turmush qurish va ayniqsa, ulug'vorlik bilan shug'ullanish taqiqlangan, chunki ular ruhoniylar belgisi sifatida sariq libos kiyishlari va xayriya uchun kosa olib yurishlari kerak edi. Bularga Lamaga ishonish ham qo'shiladi. Shu tariqa "sariq sekta" vujudga keldi. Buddha ta'limoti yangi yo'nalish oldi. Buddaning vorislari Dalay Lama vafot etganida keyin tug'ilgan bolalar orasidan qidirila boshlanadi. Topilgan bola yangi tanada paydo bo'lgan sobiq muqaddas shaxs Dalay Lama edi. Dalay-lamalar Tibet poytaxti Lxasada Tsong-kapa davridan beri hukmronlik qilmoqda. Tibetcha Lama so'zi "din o'qituvchisi" degan ma'noni anglatadi. Tibetliklar diqqat markazida bo'lgan narsa shundaki, diniy o'qituvchisiz (Lama) hech qanday taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Lamalar jamiyat an'analarini davom ettiradigan yaxshi

¹⁰ Franz Binder, Dalai Lama, Arkadaş Yayinevi, Ankara 2008, s. 30.

jihozlangan ma'murlardir. Ba'zi oliy lamalar ham askar, ma'mur. "Dalay" nomi mo'g'ulchada bo'lib, "Okean" degan ma'noni anglatadi. Va u birinchi marta 1757 yilda ishlatilgan. Bu unvon birinchi marta Gelug-pa tariqatining 3-Buyuk Lamasiga mo'g'ul hukmdori Oltanxon tomonidan berilgan.

Ta'kidlanishicha, bugungi kunda dunyoda buddizm e'tiqodiga amal qiluvchi 500 milliondan ortiq kishi bor. Taxminan 2500 yil oldin yashagan Buddaning fikrlari bugungi dunyoda qadr topayotgani juda qiziq. Buddaning ta'kidlashicha, nafrat va muhabbat ham qayg'u yaratadi. Og'riq bilan to'lgan dunyodan faqat barcha bog'lanishlardan qochib qutulish mumkin. Buddizmning tarqalishi doimo tinch bo'lgan. Chunki Buddha doimo tinchlik va adolat tushunchalarini ilgari surgan. U hech qachon hech kimning o'z dinidan majburan chiqib ketishini, yangi din o'rnatishni ham istamagan. Buddizm Hindistonda tug'ilgan bo'lsa-da, uning tarafdorlari asosan xorijda. Bugungi kunda buddizm asosiy dinlarning beshtaligiga kiritilgan. Hindiston, Xitoy, Manjuriya, Mo'g'uliston, Rossiya, Seylon, Tailand, Birma, Kambodja, Lahos, Sharqiy Bengal, Vetnam, Butan, Birma, Singapur, Malayziya, Tayvan, Tibet, Koreya, Yaponiya kabi Janubiy Osiyo va Uzoq Sharq mamlakatlari Buddaviylik tarqalgan. Shuningdek Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlarida ham Buddistlar o'z hayotlarini davom ettirmoqda. Ehtimol, dunyodagi eng katta va eng katta panteon Lamaizmida joylashgan. Tibetda tabiatning barcha hodisalari ilohiylashtirilgan. Tibet buddizmida Xudo tilga olinsa, Mahayana buddizmining xudolari bo'lgan Dhayni Buddalari va ularning Bodxisatva shakllari, ayniqsa Bodxisatva Manjusri va Avalokiteshvara esga tushadi. Buddizmida tirik mavjudotlar bir-birining qarindoshi hisoblanganligi sababli, hech qanday tirik mavjudotga zarar yetkazmaslik kerak. Reinkarnatsiya e'tiqodiga ko'ra, bugungi kunda hayvon keyingi hayotda odam, hayvon sifatida esa hayvon sifatida kelishi mumkinligi qabul qilinganligi sababli, u hayvonlarga zarar yetkazishdan saqlandi. Tibet buddizmida ham qayta tug'ilishga ishoniladi. Buddizm odatda keyingi hayotga unchalik ahamiyat bermaydi. Uning uchun najot individualdir; Bundan tashqari, dunyo najot uchun hech qanday foyda keltirmaydi, deb ishoniladi. Ko'pgina buddistlar boshqa dunyo masalasini qiziq bo'lmagan metafizik soha deb bilishadi. Biroq buddizmning keyingi davrlarida jannat va do'zax tushunchalari paydo bo'la boshladi, buddistlarda jannat tasvirlari paydo bo'ldi. Buddistlarning fikriga ko'ra, odamning o'lim vaqtidagi ruhiy holati keyingi qayta tug'ilishga ta'sir qiladi. Tibet buddizmida, buddizm va hinduizmida bo'lgani kabi, o'lim samsara ta'limotini, ya'ni azob-uqubatlarga to'la abadiy qayta tug'ilishni rivojlantiradi. Bu cheksiz zanjirda hayot faqat qisqa vaqt. Bu davrda insonning qayta tug'ilishi yoki najot topishi aniqlanadi. Tibet buddizmida dafn etish marosimining ma'nosi shundaki, inson tanasi bu dunyoda qolmaydi, shuning uchun u yangi hayotida o'zining yangi tanasini topishga to'sqinlik qilmaydi.